

AUGUSZTINOVICS MÁRIA

Mit reformáljon a nyugdíjreform?*

Egy alaposabb tanulmányban különbséget kellene tenni a nyugdíjrendszer paradigmatis (lényegi, minőségi) és parametrikus (mennyiségi, arányossági) vonásai között. Az ötletelés és kinyilatkoztatás többnyire az utóbbiakról szól, az előbbiekről szinte sohasem beszélünk. Erre a pontos megkülönböztetésre egy újságcikk terjedelme nem ad módot, paradigmákról és paramétereikről egyaránt szó lesz, de legalább igyekszem, amennyire lehet, fontossági sorrendben haladni.

A NYUGDÍJRENDSZER FUNKCIÓJA

A nyugdíjrendszertől két alapvető feladat teljesítését várjuk: *a)* időskorban tisztességes mértékben pótolja a tisztességes munkában töltött élet keresetét, és *b)* akadályozza meg a végletes időskori szegénységet, a nyomort. A kettő nem ugyanaz egy olyan társadalomban, ahol alacsony a foglalkoztatottság és így a tisztességes kereső munka lehetősége nem mindenkinek adatik meg. Nevezzük az első funkció teljesítését *munkanyugdíjnak*, a másodikat *szolidaritásnak*. Nem pontos kifejezések, de legalább rövidek. A tiszta munkanyugdíj keresőkori járulékfizetésen alapszik és ezért *biztosítási* jellegű, csak annyi újraelosztást tartalmaz, amennyi a kockázatmegosztás révén minden biztosításban rejlik (a nyugdíjbiztosításban a rövid vagy hosszú élet kockázatát osztjuk meg). A szolidaritás nyíltan *újraelosztó*, a

* Augusztinovics Mária – vagy ahogy mindenki ismerte, Guszti – hatása jelentős volt az ünnepeltre, Simonovits Andrásra, s ezt fontosnak éreztük jelezni egy, még nem publikált írásának posztumusz megjelentetésével. A 2006-ban a Népszabadságnak szánt cikknek végül egy sokkal rövidebb változata jelent meg *Napirendi javaslat nyugdíjvitára* címmel a lap 2006. szeptember 16-i számában. Az eredeti írás ebben a formában sehol sem jelent meg (*Fekcs Gábor* szíves közlése).

A szerző a 2006-os állapotokra és az addig tartó folyamatokra reflektál. 2009-ben, majd 2011-ben a magyar nyugdíjrendszer mélyreható változásokon ment át. Ezek közül a fontosabbakat, kifejezetten a tanulmány megállapításait és felvetéseit követve, a cikk végén összefoglaljuk.

„gazdagabbaktól” a „szegényebbekhez” csoportosít át. Az elmúlt évszázadban létrejött nyugdíjrendszerek szinte mindenütt a világon a két funkció párhuzamos megvalósítását célozzák, országonként különböző arányban és különböző eszközökkel.

1. Néhány kivételes esetben (országban) a két funkció közül *az egyik hiányzik* a nyugdíjrendszerből. 1.a) Csak a szolidaritási funkció működik, egyébként pedig csináljon mindenki azt, amit akar, például forduljon magánbiztosítóhoz, ha megengedheti magának. 1.b) Csak a munkanyugdíj működik, akinek pedig ilyen nem jut, az forduljon segélyért valamilyen szociális ellátási rendszerhez, ha van ilyen. Ezek mind negatív példák, nincs itt mód a káros hatások ismertetésére.

2. A két funkció két külön rendszerben működik: van egy mindenki számára azonos összegű, adott életkortól *alanyi jogon járó alapnyugdíj*, és ettől függetlenül, ezt kiegészítve egy *tisztán biztosítási jellegű munkanyugdíj*. Általában az alapnyugdíjat az állami költségvetés finanszírozza, a munkanyugdíjat pedig a munkavállalók által fizetett járulék. Ilyen párhuzamos rendszer több országban működik, néhol jól, máshol rosszul.

3. A legtöbb országban a két funkciót egyetlen, kombinált rendszer valósítja meg, amelyben a *munkanyugdíjak differenciáltságát beépített szolidaritási elemek* tompítják. Ilyen elem lehet egy konstans (korábbi járulékfizetéstől független) összeg a nyugdíj kiszámításához használt képletben, vagy lehet egy garantált nyugdíjminimum, vagy lehet az úgynevezett degresszió, azaz a korábbi kereset sávosan csökkenő beszámítása a nyugdíjalapba, lehet a szolgálati évek számának sávosan csökkenő hatása arra, hogy a nyugdíj a korábbi kereset hány százalékát pótolja, és így tovább. A különböző elemek közül kettő vagy több együtt is alkalmazható. Minél több, annál bonyolultabb a rendszer.

Könnyen belátható, hogy a 3. megoldás összeolvasztja (többnyire inkább összekeveri) a két funkciót egy átláthatatlan, az átlagember számára követhetetlen – még szakértők által sem mindig számszerűsíthető – újraelosztási dzsungelbe. Ha az állami költségvetés nem vesz részt a finanszírozásban, akkor az újraelosztás kizárólag a *munkajövedelmet* terhelő járulékból történik. A beépített szolidaritási elemek fékezik a munkanyugdíj munkára és járulékfizetésre ösztönző hatását, hiszen arányosan több járulékfizetésért távolról sem jár arányosan több nyugdíj. Ezek a negatív hatások részben okot, részben ürügyet szolgáltatnak a világon végigsöprő nyugdíjreformhullámnak – bár a gyakorlatban egyelőre több a vita és a politikai nyilatkozat, mint a tényleges reform.

A magyar nyugdíjrendszer keletkezésekor tisztán munkanyugdíj-jellegű volt, azután egyre inkább a 3. megoldás felé tolódott el. A második világháború után épültek be fokozatosan a különböző szolidaritási elemek, főként azért, mert a lakosság felét akkor kitevő agrárnépesség korábban semmiféle munkaviszonnyal és nyugdíjbiztosítással nem rendelkezett. A rendszer egyre bonyolultabbá vált, ugyanakkor a foglalkoztatottság kiterjedésével az 1980-as évek végére mindez már feleslegesnek, diszfunkcionálisnak tűnt. *Az 1998. évi nyugdíjreform paradigmaticus változást iktatott törvénybe*, bár ezt nem volt könnyű rögtön észrevenni, mert a reform középpontjában a munkanyugdíj magánpillérének létrehozása állt, a társadalombiztosítási rendszerben lényeges, azonnali változás nem történt. Csakhogy a következő 15 évre a törvény olyan fokozatos változásokat ír elő, amelyek részben már folyamatban is vannak, és 2013-ra fognak kiteljesedni. Ezek lényege *a szolidaritási elemek teljes kiküszöbölése* a rendszerből. Megszűnik a keresetek degresszív beszámítása, minden egyes szolgálati év ugyanannyit fog „érni”, és megszűnik a nyugdíjminimum.¹ Társadalombiztosítási nyugdíjrendszerünk tisztán biztosítási jellegű munkanyugdíjjá válik.

Ez öröndetes, előremutató lépés lett volna korábban, a gyakorlatilag teljes foglalkoztatottság viszonyai között. Csakhogy 2005-ben a 20–64 éves férfiak mindössze 64, a nők 51 százaléka volt aktív kereső, és ezek az arányok lényegében már 1993 óta változatlanok. Mi lesz idős korokban azokkal az emberekkel, akik keresőképes életszakaszuk utolsó 20-30 évét kereső munka nélkül töltötték? Képmutató válasz, hogy a „leginkább rászorulókat” majd támogatjuk, menjenek segélyért a polgármesteri hivatalba. Ilyen tömeget nem lehet „segélyezni”, ráadásul a rászorultsági elv alkalmazása nemcsak megalázó, hanem nagyon költséges is.

A legfontosabb paradigma, a kettős funkció tekintetében tehát jövőbeli nyugdíjrendszerünk *bukásra áll*: nincs eszköze az időskori nyomor ellen. (Ezzel a „radikális” megoldással egyébként egyedül állunk a nevezetes „nyugdíjreformáló” országok között: Svédországtól a balti államokon keresztül Lengyelországig mindenütt beiktattak valamiféle sorompókat, amelyek az alacsony foglalkoztatottság veszteseit is bent tartják a rendszerben.) *Ez nem maradhat így.*

¹ A törvényben szerepel egy olyan „misztikus” paragrafus is, amely szerint 2013-tól kezdve a nyugdíjrendszer nettó helyett bruttóvá válik. Ez annyira értelmetlen és értelmezhetetlen, hogy itt nem foglalkozom vele – bár valamit biztosan kezdeni kell majd vele. Talán leginkább törölni a paragrafust.

A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS MŰKÖDÉSI MÓDJA

A legtöbb országban nem áll rendelkezésre 30-50 évre visszamenő egyéni nyilvántartás a fizetett járulékról. Ezt általában a járulékfizető, úgynevezett *szolgálati évek* számával és a valamilyen időszak (utolsó akárhány év vagy valamikortól számított évek, netán az egész életpálya) beszámított *keresetével* helyettesítik, azzal a hallgatolagos feltevessel, hogy a fizetett járulékok ezek arányos volt. (Távrolról sem igaz, de nincs jobb feltevés.) Mindenesetre tegyük fel, hogy az egyén keresőkori biztosítási hozzájárulását meghatároztuk, és nevezzük ezt röviden „*befizetésnek*”. Munkanyugdíj rendszerben ettől függ az „*ellátás*”, vagyis a nyugdíj. De konkrétan hogyan függ?

Állítólag óriási különbség, hogy a rendszer *befizetésekkel meghatározott-e*, vagy az *ellátással meghatározott*.² Valójában a két rendszer között a különbség csak annyi, hogy az ellátással meghatározott rendszer adott befizetéshez egyértelműen hozzárendeli az ellátás összegét, a befizetéssel meghatározott rendszer pedig egyéb – többnyire az egyéni biztosítási teljesítménytől független – tényezőket is figyelembe vesz. Nem is annyira kétféle rendszert, mint inkább három, a gyakorlatban létező módszert érdemes röviden szemügyre vennünk.

1. *Nevezzük hagyományosnak*. A szolgálati évek és a (nyugdíjazás időpontjára valahogyan átszámított) kereset szorzatát még megszorozva egy törvénybe írt szorzóval, megkapjuk az induló nyugdíjat. Ilyen a törvény szerint 2013-tól érvényes magyar rendszer. A szorzó 1,65 azoknál, akik nem léptek be magánpénztárba, és 1,25 a magánpénztári tagok számára. (Itt vesztik el a magánpénztári tagok a társadalombiztosítástól járó nyugdíjuk 25 százalékát.) Az évenkénti emelés az egyének között kialakuló arányokat később megváltoztathatja, ha differenciál, vagy változatlanul tarthatja, ha arányos.

2. *Pontrendszer*. Egy szolgálati év átlagkereset esetén egy pontot ér, arányosan rövidebb/hosszabb idő, illetve arányosan alacsonyabb/magasabb kereset arányosan kevesebb/több pontot eredményez. A pontok a kereső pálya során gyűlnek, nyugdíjba vonuláskor adódik valamilyen összegyűjtött, megszerzett pontszám. Az egyén ezt a pontszámot viszi magával egész nyugdíjas életében, így más nyugdíjasokhoz viszonyított relatív helyzete változatlan marad. Azután pedig évente megállapítják, hogy az adott naptári évben „mennyit ér”,

² Elméletileg tiszta formájában az ellátás- vagy másként szolgáltatásmeghatározott rendszer előre megadja a fizetendő nyugdíj összegét (vagy gyakrabban képletét), és előteremti a nyugdíjak kifizetéséhez szükséges forrásokat. Ezzel szemben a befizetésekkel meghatározott rendszer szabályainak középpontjában a járulékfizetés áll, ehhez rendeli a kifizethető nyugdíjakat. Miként az a cikkből is kiderül, a két rendszer közötti határvonal nem éles (*a szerk.* megjegyzése).

mennyi nyugdíjat eredményez egy pont. Ilyen – legalábbis ilyen volt néhány legutóbbi kiigazítás előtt – a német nyugdíjrendszer.

3. *Virtuális egyéni számla, röviden NDC.* Állítólag ez az egyetlen igazi „befizetéssel meghatározott” rendszer. Minden biztosítottnak egyéni számlát vezetnek, azon bizonyos időszakonként jóváírják a befizetéseit. Befektetésről szó sem lehet, hiszen a rendszer nem tőkésített, hanem felosztó-kirovó marad. Tehát valamilyen virtuális (többnyire törvényben rögzített, de értelmes esetben rugalmasan változtatható) kamatlábbal kamatoznak a számlán felhalmozódó virtuális tőkét. Nyugdíjba vonuláskor ebből számolják ki – a (természetesen nem egyéni, hanem életkori átlagos) várható élettartamot figyelembe véve, valamilyen (korrekt esetben az előző kamatlábnak megfelelő) diszkonttényezőt alkalmazva – az adódó járadékot, ez lesz az induló nyugdíj. Látható, hogy itt az „ellátást” éppen hogy nem kizárólag a „befizetés” határozza meg, döntő súllyal esik latba az alkalmazott kamatláb, a demográfiai prognózis és a diszkonttényező, amelyek mind az egyéntől függetlenek. Ilyen rendszert vezetett be Svédország, Lengyelország, két balti állam – ismétlem, mindenütt „szolidaritási” fékek beiktatásával.

Most a 3. módszer, az NDC a nagy divat, elsősorban a Világbank népszerűsíti. Valószínűleg azért, mert ha már nem tőkésíthető és nagyobbik részében nem privatizált a rendszer, akkor legalább próbáljon úgy működni, mintha mégis az lenne. Lelkes hívei szerint egyedül ez biztosítja az egyéni elbánás korrektségét, a demográfiai tényező figyelembevételét, a makrogazdasági egyensúlyt és még sok más gyönyörűséget. Ellenzői szerint nem más, mint körülményesebb, nagyobb adminisztrációs költséggel járó ikertestvére az előző kettőnek. A pontrendszer (2. módszer) viszont – hívei szerint – képes rugalmasabban alkalmazkodni a változó demográfiai és makrogazdasági körülményekhez – ez egyébként igaz. A hagyományos rendszer (1. módszer) magyar megalkotói 1997-ben nem hivatkoztak semmiféle „paradigmatikus” előnyre, csak éppen nem kívántak még nagyobb politikai vihart kiváltó változtatásokba bonyolódni.

Nem terhelhetem az Olvasót számtanórával. Aki önként vállalkozik némi fejszámolásra, könnyen meggyőződhet arról, hogy mindhárom esetben a nyugdíj kiszámításához számos paraméterre van szükség. Ha a paramétereket megfelelően választjuk, akkor a három módszer az egyének számára tökéletesen azonos eredményt ad. Ellenkező esetben a különbség nem a módszerekből, hanem a paraméterek megválasztásából származik. Felesleges tehát akár a pontrendszer, akár az NDC bevezetését lényegbevágó reformként forszírozni és ehhez világmegváltó illúziókat fűzni. *A működési mód nem paradigmatikus, hanem praktikus kérdés.*

A MAGÁNPILLÉR ÉS KAPCSOLATA A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSSAL

Kinek a dolga az időskori jövedelembiztonságról gondoskodni: az államé, a piacé vagy az egyéné? A „szolidaritás” működtetése nyilván állami feladat, senki mástól nem várható. A kérdés csak a *munkanyugdíj* jövedelempótló funkciójára értelmezhető. Ezen belül az *önkéntes egyéni „öngondoskodás”* szép és jó dolog. Magyarországon az önkéntes nyugdíjpénztárak már 1993-tól létrejöttek, és a jelentős adókedvezménynek köszönhetően népszerűek a jobb módú rétegek körében, a szegényebbek, az alig megélők, az adót amúgy sem fizetők számára azonban aligha elérhetőek. Az államilag előírt „kötelező öngondoskodás” viszont fából vaskarika, márpedig a magánpénztári tagság éppen ezt jelenti. (Érdekes szóhasználattal az önkéntest „önkéntesnek”, a kötelezőt viszont „magánpénztárnak” nevezzük.) Akik egyszer beléptek, nem léphetnek ki, a pályakezdekők számára pedig kötelező a belépés. *Miért egyirányú ez az utca?*

A magánpénztárak *működési módja* is hungarikum. Mindenütt, ahol vannak ilyenek, ezek nyíltan piaci, profitérdekelt vállalkozások, nálunk viszont formailag – valamelyest a szövetkezetekhez hasonló – *nonprofit intézmények*, amelynek tulajdonosai a tagok. Nehéz elgondolni, hogy egy több százezres taglétszámú magánpénztárban hogyan érvényesítik tulajdonosi jogukat a tagok, akik többnyire azt sem tudják megmondani, hogy melyik pénztárnak a tagjai. A működés állami szabályozása pedig laza és megengedő, lényegében szabad kezét biztosít a nagy magánpénztárak többségét létrehozó bankoknak és biztosítóknak, hogy vagyonkezelő, letétkezelő, auditáló és más cégeiken keresztül profithoz jussanak.

Az eredményt az ismert privatizációellenzők szokásos károsgálása helyett a MNB két fiatal kutatójának a megállapításával jellemezhetjük: „A magánnyugdíjpénztárak által eddig nyújtott átlagos nettó hozamok elmaradnak a várakozásoktól, és nemzetközi összehasonlításban is alacsonynak számítanak. Amennyiben a hozamteljesítmény nem javulna, számításaink szerint a vegyes rendszer által biztosított nyugdíjak nemcsak az előzetes várakozásoktól, de a tiszta társadalombiztosítási rendszer által folyósított nyugdíjak összegétől is elmaradnának.”³ *Ez sem maradhat így!*

A társadalombiztosítás nemcsak az öregség, hanem a megrokkulás, a megözvegyülés és az árvaság *kockázatát* is megosztja; a magánpénztári

³ Orbán–Palotai [2006] 583. o. A hivatkozás nem jelenti, hogy a cikk minden megállapításával egyetérttek.

biztosítás csak az öregségre terjed ki. (A sokat reklámozott örökölhetőség egyáltalán nem biztosítja, hogy éppen az özvegy és az árvák lesznek az örökösök, és ha igen, az örökségből milyen járadékra tehetnek szert. Továbbá legkevésbé sem szokták reklámozni, hogy az örökölhetőség csak a nyugdíjba vonulásig tart, utána az egyéni számla megszűnik.) A megrokkánás az egyetlen eset, amikor szabad az út visszafelé: a „leszázállékolt” egyén csorbítatlan joggal visszatérhet az „államiba”, mintha mindig is ott lett volna. *Az aszimmetrikus kockázatkezelés járulékfedezete teljesen tisztázatlan.* Rendezetlen az is, hogy öregségi nyugdíjazás esetén *ki fogja fizetni* a magánpénztári vagyomból elérhető öregségi járadékot? A magánpénztárak erre nem kötelesek, nem is igen mutatnak rá hajlandóságot, választhatnak (ők, nem ám az öngondoskodó tagok!) egy biztosítót, amely majd saját feltételei szerint megállapítja, hogy mekkora vagyomból mennyi járadékot hajlandó fizetni.

Csak a nyugdíjrendszerhez nálam sokkal jobban értő szakértők a megmondhatóí, hogy az itt említetteken kívül *mi minden vár még rendezésre* az állami és a magánpillér viszonyában, valamint a magánpillér működési módjában.

KI FELELŐS?

Van egy Nyugdíjbiztosítási Alap, amely nem „alap”, hiszen az 1990-es évek elején kinyilvánított szándék ellenére nem töltötték fel az akkori privatizációs bevételekből. Valójában csupán egy szimpla költségvetési fejezet, amelyen átfolyik a pénz. Működik egy Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, megyei igazgatóságokkal, adminisztratív feladatokkal, gyakorlatilag minden érdemi jogosítvány nélkül. A nyugdíjpolitika elvben a szociális ügyekért felelős tárca hatáskörébe tartozik, amelynek neve gyakran változik, de a nyugdíj még csak nem is szerepel benne – mintha csupán a számtalan, kisebb-nagyobb szociális ellátási forma egyike lenne. A magánpénztárakat a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) felügyeli, és mintha ez két külön világ lenne, nem is látszik, hogy beszélnének egymással. Gyakorlatilag a Pénzügyminisztérium igazgat kézi vezérlessel a háttérből. Egyik hatóságnak sincs elfogadható méretű, specializált apparátusa a nyugdíjügyek kezelésére, távlatos nyugdíjpolitikai gondolkodásra, szakmailag megalapozott számításokra, hatásvizsgálatokra, modellezésre. A nyugdíjügynek *nincs felelős gazdája*, a napi politikai rángatja ide-oda. *Ez nem maradhat így!*

A KORHATÁR

Még mindig akadnak, akik azt hiszik, hogy a korhatár felemelése oldja meg a nyugdíjrendszer problémáit, pedig minden eddigi tapasztalat ennek az ellenkezőjét bizonyítja.

1989 és 1996 között a korhatár nem változott, férfiaknak 60, nőknek 55 év volt. Ez idő alatt a tényleges öregségi nyugdíjba vonulás korcentruma (a nyugdíjba vonulók átlagos életkora) a férfiaknál 59,1 évről 57,4 évre, a nőknél 55,3 évről 53,8 évre csökkent. A kormányok tudatosan használták a nyugdíjrendszert munkaerőpiaci fájdalomcsillapítóként, a munkahelyüket elvesztő százezrek számára menekülési útvonalként. A korhatár alatti öregségi nyugdíjazás számos formáját nyitották meg, az életkorhoz nem kötött rokkantsági nyugdíjazást pedig szabadjárá engedték.

1996 óta a férfiak korhatára viszonylag gyorsan 62 évre emelkedett, a nőké – a fokozatos emelkedés menetében – 2004-ben éppen 60 év volt.⁴ Láss csodát: 2004-re a férfiak korcentruma vissza is emelkedett 59 évre, vagyis már majdnem eléri az 1989-es szintet, a nőké 57,1 évre nőtt, azaz még 1989-hez képest is valamivel több, mint 3 évet – hiába, a nőknek nem kettő, hanem hét évvel többet kell lassanként lehúzniuk. Aki menekülhetett, már elmenekült, a helyzet kezd normalizálódni. De hogyan lehetséges, hogy a *tényleges korcentrum* még most is mindkét nemnél *mintegy három évvel elmarad* a „törvényes” korhatártól?

Vannak úgynevezett „korkedvezményes” foglalkozások: bányászok, pilóták, balett-táncosok, és mások. Lehet vitázni azon, hogy ezek a kedvezmények szükségesek és „igazságosak-e” vagy sem, de nem érdemes. Ők kevesen vannak ahhoz, hogy a korcentrumot érdemben befolyásolják. A döntő tényező az úgynevezett *előrehozott öregségi nyugdíj*, amelyet viszont a korhatáremelés elleni fájdalomcsillapítónak szánt a törvényalkotó. Ez azt jelenti, hogy megfelelő mennyiségű szolgálati év birtokában a korhatár elérése előtt két-három évvel is nyugdíjba lehet menni, minimális veszteséggel. A veszteség csak annyi, hogy ezzel a két-három évvel kevesebb a beszámított szolgálati idő, ami nem sokat jelent azoknak, akik sok éven át dolgoztak. Éppen ezért a túlnyomó többség máris nyugdíjba megy, mihelyt eléri az „előrehozott” korhatárt. Veszteségük távolról sem arányos azzal, hogy három évvel rövidebb ideig fizetnek járulékot, viszont három évvel tovább élvezik a nyugdíjat. Nem kellene megszüntetni a rugalmasságot, az egyéni

⁴ A közhiedelemmel szemben ez nem az 1998. évi reform nagy vívmánya volt: a korhatár emelést 1996-ban iktatták törvénybe.

döntés szabadságát, csak ilyenkor aktuáriusan korrekt módon számított, alacsonyabb nyugdíjat kellene megállapítani. Bizonyára sokan jobban meg gondolnák, hogy igénybe vegyék-e az „előrehozott” lehetőséget.

2005 elején több mint 800 ezer ember kapott *rokkantnyugdíjat*, miközben az összes, korhatár alatti és feletti *öregségi nyugdíjasok* száma ennek csak kétszerese, 1,6 millió fő volt. A rokkantnyugdíjakra fordított kiadás több mint fele a nyugdíjbiztosítást terheli, miközben a rokkantosság menetére, szabályaira, konkrét eseteire semmiféle befolyása nincs, ezek mind egészségügyi hatáskörben vannak.

Ha néhány év alatt annyit el tudnánk érni, hogy az öregségi nyugdíjba vonulás tényleges korcentruma valóban a törvényes 62 éves kor közelébe kerüljön, és rokkantnyugdíjba csak a valóban megrokkantak menjenek, már nagyon elégedettek lehetnénk. Valószínűleg hasznos lenne az öregségi és a rokkantsági biztosítás szétválasztása, két külön biztosítási ágba szervezése, elkülönített járulékfedezettel. *A korhatáremelés pedig várhatna, amíg valóban sokkal tovább élnek egészségesen az emberek, és valóban mutatkozik munkaerőpiaci kereslet a 62 évesnél idősebb munkavállalók iránt.*

A SVÁJCI INDEX, AVAGY HÁNY HÓNAP VAN EGY ÉVBEN?

A „svájci index” szerint a nyugdíjakat évente az áremelkedés és a nettó bérek emelkedése között, „középen” kell emelni, félig az egyik, félig a másik arányában. (Érdekes, hogy amíg a rendszerváltozást követő években a reálbérek drasztikusan csökkentek, addig a nyugdíjemelés bérkövető volt, a svájci index csak azóta lett szabállyá, amióta a reálbérek növekedésnek indultak.) Ez például azt jelenti, hogy ha egy 62 éves korban megállapított nyugdíj a nyugdíjba vonuláskor a nemzetgazdasági átlagkereset 60 százalékának felel meg, akkor – átlagosan évi három százalékos reálbér-növekedést feltételezve – 72 éves korban már csak 52 százaléka, 82 éves korban 45 százaléka lesz az akkori átlagkeresetnek. A nyugdíjas életszakaszban tehát a nyugdíj folytonosan, egyre inkább elmarad a keresők jövedelmétől.

Valójában ezt az elmaradást mérsékelte a 13. havi nyugdíj csöpögtetett bevezetése, amely a negyedik év végére a nyugdíjszínvonal egyszeri, 8,2 százalékos emelkedését eredményezte. Nem volt a legjobb ötlet, bölcsebb lett volna bátran szembenézni a svájci index problémájával. Ez ugyanis tovább él, hiszen a 13. hónap fenntartása a jövőben további „extra” emelést a svájci indexhez képest már nem jelent. Megszüntetése viszont a

2006-ra elért nyugdíjszínvonal hasonló mértékű, egyszeri csökkentését jelentené – talán helyes lenne, ha ezt nyíltan kijelentenék, akik a megszüntetést támogatják.

Azt is olvastam mostanában, hogy a nyugdíjemelésnél át kellene térni a svájci index helyett csak az árszínvonal követésére. A reálbérek tisztes ütemű növekedése esetén ez olyan mértékben felgyorsítaná a nyugdíjak relatív elmaradását, hogy azon még a 14. havi nyugdíj, majd később egy 15. havi sem segítené. Úgy tűnik azonban, valaki elfelejtett szólni a javaslattevőknek, hogy most éppen a nettó reálbérek csökkenése van napirenden, ilyenkor pedig nemhogy az árkövetés, de még a svájci index is a nyugdíjasoknak kedvezne. Várom is kíváncsian, hogy ez ellen mit fognak kitalálni. Lehet, hogy éppen a 13. havi visszavonását találták ki? De miért nem beszélünk világosan *a nyugdíjaknak a bérekhez viszonyított arányáról* és ennek az aránynak a kívánatos színvonaláról, miért azon lovagolunk, *hogy hány hónap van egy évben?*

FINANSZÍROZHATÓSÁG ÉS JÁRULÉK

A nyugdíjrendszer finanszírozhatatlan, tehát fenntarthatatlan – ez ma már idegesítő közhelynek számít. Nézzük a tényeket!

A 2006. évi előirányzatok szerint a Nyugdíjbiztosítási Alap kiadásainak csupán háromnegyedét fedezik a járulékbévételek, mintegy egynegyedét, 473 milliárd forintot az állami költségvetés fizet. Ezt szokták szent borzalommal tarthatatlannak nevezni. (Most, az év közepén még valami rejtélyes 80 milliárdos kiadástüllépésről is beszél a Pénzügyminisztérium, aminek az oka csak szándékos alultervezés lehetett, hiszen a rendszerben semmiféle előre nem látott változás nem történt.) A költségvetési hozzájárulásnak *egy kisebb* tétele, 24 milliárd forint a gyermekgondozási ellátásban (gyesben, gyedben, gyetben) részesülők után fizetett járulék – ezt tekinthetjük valódi járuléknak is, hiszen az érintettek számára nyugdíjjogosultságot eredményez. *Két nagy tétel van.* Az egyik az Alapból hiányzó, mert *a magánpénztárakba folyó járulék* pótlására szolgáló 241 milliárd forint, ami 1998-ban még csak 20 milliárd volt. Ez sem „ajándék”, ennek a hiánynak a megtérítésére törvény kötelezi az állami költségvetést. (Ámbár a magánpénztári bruttó tagdíjbevételek 2006-ra előre jelzett összege nem 241, hanem 263 milliárd – kicsinyke 22 milliárdot tehát azért elspórol a költségvetés az Alaptól.) A másik nagy tétel a „csak úgy” tervezett, *nem nevesített pénzeszközátadás*, 208 milliárd, ilyen 1998-ban nem létezett. Egyébként az Alap hiánya 1998-ban

20, 1999-ben 1 (egy!) milliárd forintot tett ki, a rendszer tehát akkor még „finanszírozható” volt. Mi történt néhány év alatt?

1999-től 2005-ig az összes (öregségi, rokkantsági, özvegy, árva, minden egyéb) ellátottak száma 3139 ezer főről 3053 főre, közel három százalékkal *csökkent*. Az átlagos egy főre jutó ellátás az átlagos nettó reálbér 50,8 százalékaról 51,8 százalékára, egyetlen százalékponttal *emelkedett*. A két tényező szorzata 2005-ben 1,8 százalékkal *alacsonyabb* volt, mint 1999-ben. Az *Alap költségvetési egyensúlya tehát nem a kiadási, hanem a bevételi oldalon borult fel*, miközben a járulékviseelő átlagbér jelentősen, a foglalkoztatottság valamicskét emelkedett.

A *magánpénztári tagok száma* 1,3 millió főről közel 2,5 millióra növekedett, mivel a pályakezdő fiataloknak nincs választásuk, ők kötelezően magánpénztári tagokká válnak. A létszám tehát évről évre 70–100 ezer fővel gyarapszik, attól függően, hogy mikor milyen nagyságú évjáratok lépnek keresőkorba, és közülük hányan találnak munkát. Ezzel párhuzamosan és a bérek alakulásától is függő mértékben még legalább 20-30 évig növekszik a magánpénztárakba folyó, az Alapból hiányzó járulék – mindaddig, amíg ki nem öregszenek a munkapiacról azok, akik 7-8 évvel ezelőtt saját elhatározásukból nem léptek be magánpénztárba. Ez a költségvetési kiadási tétel tehát a hatályos törvények szerint nem iktatható ki, nem is csökkenthető, sőt teljes bizonyossággal tovább fog növekedni, a mostani 241 milliárdról néhány év alatt akár a duplájára is. (Rövidesen megszűnik az a „kedvezmény” is, hogy az EU ezt „nem számítja be” az államháztartási hiányba.)

Ez a részleges nyugdíj-privatizáció ára, amit a nemzetközi szakirodalom „*áttérési költségnek*” nevez, és sok éve egyik központi témájaként tárgyal. Nem véletlen, hogy számos ország elutasította a privatizációt, mert nem találta vállalhatónak a vele járó költségvetési terhet. Erre a veszélyre a privatizáció hazai ellenzői az 1998. évi reformot megelőző vitákban próbálták nyomatékosan, de sajnos eredménytelenül, felhívni a figyelmet. Aki pedig még nagyobb, még több „öngondoskodásért” kiált, az vegye tudomásul, hogy végső soron egyre több „állami gondoskodást” követel. Mondják azt is, hogy a magánpénztárakba folyó pénz nagy része némi kerülővel visszajut az államhoz, hiszen a magánpénztári tőke nagy része állampapírokban fekszik. Csakhogy ez a kerülő elég költséges: amennyit az állam viszontlát, azt nem bevételként, hanem hitelként kapja, kamatot fizet érte, és az adósságát növeli.

A másik fontos változás 1998 óta, hogy a *munkáltatói nyugdíjjárulék kulcsa* 24 százalékról 18-ra csökkent, vagyis pontosan egynegyedével. Ez állítólag

nagyszerű a versenyképesség szempontjából, de minden közgazdasági megalapozás, aktuáriusi számítás nélkül, pusztán gazdaságpolitikai szempontok alapján történt. Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság számításai szerint egy százalékpontnyi munkáltatói járulék 2006-os szinten 67,1 milliárd forintot jelent, a kiesett 6 százalékpont tehát csak ebben az évben 403 milliárddal rövidíti meg az Alap kasszáját. Ezt lenne hivatott – mint látjuk, nagyjából felerészben – ellentételezni a 208 milliárdos, nevesítetlen „pénzeszközátadás” a költségvetésből. Ez is tekinthető járuléknak, olyannak, amelyet az állam fizet a munkáltató helyett. (Ez is növekedhet még tovább, ha a munkáltatói nyomásnak engedve, a kormány tovább csökkenti a járulékkulcsot.) A jelenleg meg nem térített 195 milliárdot pedig, a magánpénztárák miatti kötelezettségből lecsípett 22 milliárdocskával együtt, nyilvánvalóan máris a nyugdíjasok fizetik meg.

Közgazdászok úgy szoktak a finanszírozhatóságról beszélni, mintha az cél lenne, holott csak eszköz. Eszközként azonban persze rendbe kellene tenni. A nyugdíjkiadások jelenlegi alulfinanszírozottsága nyilván nem jó, és nem tartható fenn a végtelenségig. Aki azonban arról ábrándozik, hogy mind a 473 milliárd forintnyi jelenlegi költségvetési hozzájárulást a nyugdíjkiadásokon takarítsa meg, az legyen szíves, mondja meg világosan, hogy a nyugdíjak 25 százalékos csökkentéséről beszél. (2006. évi szinten, a várható további terhekről nem is beszélve.) Ez nem egy, hanem nagyjából háromhavi nyugdíjnak felelne meg, vagyis 13 helyett csak 10 hónap maradna az évből. Ezt senki nem gondolhatja komolyan. *Aggódó és félrevezető kinyilatkoztatások helyett értelmes megoldási javaslatokra lenne szükség.*

A DEMOGRÁFIAI BOMBA, AMI NINCS

A 62 évnél idősebbek száma a mostani mintegy 1,8 millióról 2,6 millióra nő 2050-ig, a 19–62 évesek száma 6,3 millióról 4,6 millióra csökken. Nem lesz elég kereső, aki eltartsa az öregeket, ettől fog összeomlani a nyugdíjrendszer – ez a másik hamis közhely, amelyet mélyen betápláltak a médián keresztül a közvéleménybe. Csak azt felejtik el hozzátenni, hogy mostanában nem 6,3 millió 19–62 év közötti polgártársunk „tartja el” a többit, hanem alig 3,8 millió – ennyien vannak ugyanis közöttük a foglalkoztatottak. (Egyébként nemcsak az öregeket tartják el, hanem a gyerekeket és a nem foglalkoztatott kortársaikat is.) Manapság 100 foglalkoztatottra mintegy 164 eltartandó jut. Először tehát 800 ezer új munkahelyet kellene teremteni ahhoz, hogy azután majd az „eltartó” korosztály *demográfiai*

létszáma korlátozza az „eltartó képességet”. Erre aligha számíthatunk. Ha az a kisebb csoda következne be, hogy a 19–62 évesek *foglalkoztatási rátája* a jelenlegi mintegy 62 százalékról visszaemelkedik az 1980-as évek körüli 87 százalékra, még akkor is maradna 2050-ben körülbelül 600 ezer keresőkorú arra, hogy egyetemre járjon, gyesen, gyeden vagy gyeten legyen, és egyéb nem kereső tevékenységet űzzön. Ebben a fantasztikus esetben 100 foglalkoztatottra már csak 118 eltartandó jutna. De hát, mint tudjuk, a csodákra egy kicsit várni kell. *Ne a demográfiával ijesztgessük az embereket, hanem a foglalkoztatottsággal foglalkozzunk!*

MINDENFÉLE

Nem szeretném azt a látszatot kelteni, mintha ez a cikk mindenre kiterjedő, teljes leltára akarna lenni a megoldásra váró problémáknak. Néhány további fontos részletet azonban nem hagyhatok legalább említés nélkül.

A hiányos valorizáció • A nyugdíj megállapításánál a nyugdíjba vonulást megelőző harmadik év szintjére számítják át a korábbi kereseteket, az utolsó három év keresetét pedig nominális értékén veszik számításba. Ez súlyos veszteséget okoz a nyugdíjazottnak, ha az utolsó három évben magas volt az infláció. Kisebb a veszteség, ha alacsonyabb volt az infláció. (Lett is az utóbbi években nagy riadalom pénzügyi körökben, hiszen alacsony inflációs évek után kisebb veszteséggel, magasabb induló nyugdíjakat állapítottak meg, mint korábban.) Nyugalom, most megint növekedni fog az inflációs ráta, ezen önmagában is lehet majd valamicskét keresni! Csakhogy ez *libikókára ülteti a nyugdíj-megállapítást*. Két hajszalra azonos életpályát befutott egyén nyugdíja súlyos százalékokkal különbözhet egymástól pusztán amiatt, mert más-más évben mentek nyugdíjba. A nagyrészt emiatt keletkezett múltbeli aránytalanságok részbeni kiegyenlítését szolgálja a nemrég elfogadott „korrekciós program”, amelynek visszavonását többen követelték. Ezzel csak azért nem foglalkoztam itt részletelesen, mert a kormányfő határozottan elkötelezte magát a program végrehajtása mellett. Dehát nem lehet örökké korrekciós programokat működtetni – *a hiányos valorizációt kell felszámolni!*

A „plafon” • Nem az egész kereset után fizetünk járulékot, és nem az egész számít a nyugdíj alapjának, csak egy bizonyos „befogadási határ” alatti rész. Ezt a „plafont” a 90-es évtizedben éveken át változatlan összegben

tartották, még az inflációval sem emelték. Így volt olyan év, amikor már a nemzetgazdasági átlagkereset is a plafon fölé emelkedett. Azután hipp-hopp, valakinek eszébe jutott, a plafont hirtelen irreális mértékben fel-emelték, jelenleg az átlagkereset háromszorosa. Csakhogy mindig az éppen érvényes plafon szerint fizetünk járulékot, és nyugdíjazáskor az akkor érvényes plafon szerint számolják a nyugdíjalapunkat. Azok a jól keresők tehát, akik alacsony plafon mellett fizettek és magas plafon mellett mennek nyugdíjba, tetemes nemzeti ajándékot kapnak. Megint egyszer visszajára sült el a kreatív pénzügyi trükközés: igaz, hogy a felemelt plafon mellett valamivel több járulékot lehet beszedni, de magasabb nyugdíjkat is kell fizetni. *Ez is libikóka, ezzel is kell valamit kezdeni!*

A jogosultság feltétele • Jelenleg legalább 15, a jövőben 20 szolgálati év kell majd ahhoz, hogy valaki egyáltalán jogosult legyen öregségi nyugdíjra. Úgy hírlík, vannak, akik ezt még fel is akarják emelni 25 évre. Más szóval: 14 vagy 19, vagy 24 évi járulékfizetésért ne járjon semmi. *Ez már nemcsak „szolidaritási”, hanem biztosítási szempontból is abszurdum!*

KÖVETKEZTETÉS

Látható, hogy néhány paradigma és sok paraméter felülvizsgálatra szorul. Csakhogy bármely vagy akárhány paraméter módosíthatása, néhány milliárd megspórolása önmagában *nem reform*. Egy rendszer megreformálása a rendszer lényegi jellemzőinek változtatását, a paradigmák módosítását jelenti. Először beszéljük meg, hogy ki mit tekint a nyugdíjrendszer lényegének, mit várunk a társadalombiztosítástól, mit a magánpillértől, és mit a kettőtől együtt. Ki mihez ragaszkodik, és miről hajlandó lemondani? Ha ebben konszenzus alakul ki, ahhoz tartozhatnak értelemszerűen együtt járó paraméter-változások is, de a kabáthoz kell gombot választani, nem fordítva. A nyugdíjreformnak a kabát átszabásával kell foglalkoznia, mindekenélőtt a kettős funkció helyreállításával!

HIVATKOZÁS

ORBÁN GÁBOR–PALOTAI DÁNIEL [2006]: Gazdaságpolitikai és demográfiai kihívások a magyar nyugdíjrendszerben. *Közgazdasági Szemle*, 53. évf. 7–8. sz. 583–603. o.

A SZERKESZTŐK KIEGÉSZÍTÉSE

A cikk megírása óta számos változás történt a magyar nyugdíjrendszerben. Az alábbiakban azokat gyűjtöttük össze, amelyek a tanulmányban tett javaslatok megítéléséhez szükségesek. Nem törekszünk átfogó listára, csupán azokat a változásokat vesszük sorra, amelyekkel kapcsolatban a szerző megállapításokat tett.

– A *társadalombiztosítás működési módja* című szakaszban szó esik a nyugdíjképlet 2013-ra előírt változásáról, a skála „kiegyenesítéséről,” sőt később a 2. lábjegyzetben előkerül az 1997-es LXXXI. törvényben sejtetett (de nem világosan kibontott) elképzelés az életpályakereset „bruttósításáról.” E változások azonban végül is nem következtek be, a nyugdíjképlet továbbra is különböző súlyokkal veszi figyelembe a szolgálati idő egyes szakaszait, és a bruttósítás sem történt meg.

– Több helyen is említés történik a magánnyugdíjpénztárakról. A magánnyugdíj-pénztári rendszer azonban 2011-ben gyakorlatilag megszűnt.

– A *Ki felelős?* című szakaszban szó esik a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről. A PSZÁF 2013-ban beolvadt a Magyar Nemzeti Bankba.

– Egy kiegészítés a korhatáról szóló szakaszhoz: a nyugdíjkorhatár a cikk megírása óta tovább emelkedett. Jelenleg 63 év, 2022-ig pedig fokozatosan 65 évre fog emelkedni. A korhatár alatti ellátások rendszere 2011–2012-ben jelentősen megváltozott, a korhatár alatti nyugdíjba vonulás legtöbb csatornája megszűnt, vagy erősen beszűkült. Ez alól csak a nők számára kinyitott, 40 jogosultsági év letöltése után igénybe vehető új program jelent kivételt. A rokkantnyugdíj 2012-ben rokkantsági ellátássá változott, és kikerült a Nyugdíjbiztosítási Alap portfóliójából.

– A már megállapított nyugdíjak karbantartásáról *A svájci index, avagy hány hónap van egy évben?* című szakasz szól. Az éves reálbér-növekedés felét kínáló svájci indexálást 2009-ben egy, a gyakorlatban árindekként működő képlet, utóbbit pedig 2011-ben árindeksé váltotta fel.

– A 13. havi nyugdíjról több helyen is szó esik. Ezt a különellátást 2008-ban megkurtították, 2009-ben pedig megszűnt, a felhalmozott vagyont államosították.

– Az egyéb, kevésbé ismert (de nem kevésbé jelentős) részleteket ismertető *Mindenféle* című szakaszban felvetett valorizáció szabálya 2008-ban módosult, a nyugdíjplafon pedig 2012-ben megszűnt.

Mindezen változások ellenére a tanulmányban felvetett problémák, ellentmondások ma aktuálisabbak mint valaha.